

POLIFONIYA TOVUSHLARI VA UNI IDROK ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Raxmonova Vazira Raxmonovna

Turkiston yangi innovatsiyalar universitetining 1 – kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola musiqa san'at haqida bo'lib, musiqaning kelib chiqish tarixi, uning inson ongiga ta'siri va inson hayotida qanchalar ahamiyatga ega ekanligi hamda ichki qalb kechinmalarini musiqa orqali yoritilishi bayon etilgan. Shuningdek, maqolada musiqa haqida allomalarning fikrlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Musiqa, mafkura, musiqashunoslik, estetika, risola, iste'dod, uslub, meros, tafakkur, ijrochilik, sharq musiqasi.

Annotation: The article deals with the art of music, the history of the origin of music, its influence on human consciousness and its importance in human life, as well as the illumination of inner feelings through music. The article also mentions the opinions of scholars about music. A person who reads this article will have knowledge about art and music.

Keywords: Music, ideology, musicology, musicology, aesthetics, treatise, talent, style, heritage, thinking, performance, oriental music

Jamiyatning zamonaviy taraqqiyoti, inson hayoti hamda faoliyatining turli sohalarida jahon tizimlarining globallashuvi va integratsiyalashuvi, O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tilishi kasb sifatiga tobora yuqori talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, bugungi kunga kelib, ta'lim va uning sifati xalqaro tajribalarga mos bo'lishi, har bir fan doirasida bajarilgan ishlar zamon talablardan kelib chiqib bajarilishi alohida e'tirof etiladi.

Bu maqsadga erish uchun boshlang'ich ta'lim jarayoni, birinchi navbatda, gumanizm tamoyimli asosida tashkil etilishi kerak. Chunki O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi siyosati milliylik xarakteriga egaligi bilan ajralib turadi. Insoniylik tamoyili asosida tashkil etiladigan boshlang'ich ta'lim jarayoni o'quvchilar erkin rivojlanishini ta'minlashi kerak.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Milliy dastur qabul qilingandan so'ng mamlakatimiz ta'lim tizimida, xususan, boshlang'ich ta'limda keng qamrovli ijobiy o'zgarishlar amalga oshirildi. Ta'lim jarayonida o'qitiladigan har bir o'quv predmeti bugungi kun yoshlarini har tomonlama barkamol shaxs qilib tarbiyalashga o'z hissasini qo'shadi. Ayniqsa, ona tili darslari yetuk, o'z qarashiga ega shaxslarni tayyorlash uchun asosiy dasturulamal bo'lib xizmat qiladi. Bu fan o'quvchilarningso'z boyligini oshirishga, so'zlardan unumli foydalanishga, erkin va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Qayd etilgan muammolarni tadqiq qilish qator shart-sharoitlarga bog'liq. Avvalo, ta'limda o'quvchilarning maqomini yangilash, ularni ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantirishga ehtiyoj tug'iladi. Qolaversa, ta'limni bolalarning o'quv-biluv faoliyatiga, binobarin, tafakkuriga mo'ljallab tashkil etish tamoyillari, usullari, vositalarini asoslashga, o'quvchilarning o'quv-biluv imkoniyatlarini keng yoritish zaruriyati dolzarb bo'lib qoladi.

Ayniqsa, bugungi fan va texnikaning rivojlanishi, bolalarning yoshligidagi intellektual qobiliyatlari, tafakkurining o'sishi ta'lim-tarbiyada yangi texnologiyalarni tatbiq etilishini taqozo etadi. Shunday bir davrda boshlang'ich sinf o'quvchilariga boshqa fanlar qatorida, ona tilini o'qitishda sintaksis bo'limi bugungi kunning dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Polifoniya (lotincha: polyphonia poli... va fon) — ovoz (kuy)larning ifodaviy-badiiy o'zaro tengligiga asoslangan ko'p ovozlilik turi. Aksi — gomofoniya. Turli xalqlar musika merosida va kompozitorlar ijodida asosan 3 ta Polifoniya turi ajratiladi: kuy va unga jo'r bo'luvchi variantlarning baravar sadolanishiga asoslangan yordamchi ovozli Polifoniya; ovozdan ovozga o'tadigan bitta kuy (mavzu)ga asoslangan imitatsiyalp Polifoniya; bir necha mustaqil kuy bir vaqtning o'zida sadolanishiga asoslangan kontrastmavzuli Polifoniya Yevropa kup ovozli musikasida 9-asrdan ma'lum (organum, diskant, diafoniya, kontrapunkt). Tarixiy rivojida kat'iy (15—16-asrlar, yetuk misollari Niderland maktabi vakillari, Palestrina va boshqa ijodida) va erkin (17-asrdan, I.S. Bax, G. F. Gendel va boshqalar) Polifoniya davrlari ajratiladi. 20-asrda I. Stravinskiy, D. Shostakovich, Polifoniya Xindemit, O. Messian, B. Britten, V. Lyutoslavskiy va boshqa ijodida shaklan va usluban boyidi.

Polifoniya tushunchasi (ombor sifatida) uyg'unlik tushunchasi (pitch tuzilishi) bilan o'zaro bog'liq emas, shuning uchun, masalan, polifonik uyg'unlik haqida gapirish adolatli. Alohida ovozlarning barcha funksional (musiqiy-semantik, musiqiy-mantiqiy) mustaqilligi bilan ular doimo vertikal ravishda tekislanadi. Polifonik asarda (masalan, Perotin organumida, Machault motetida, Gesualdoning madrigalida) quloq musiqaning tarqalishida o'zini namoyon qiladigan konsonans va dissonans, akkord va (eski polifoniyada) konkordlarni va ularning aloqalarini ajratib turadi. vaqt o'tishi bilan, u yoki bu fretning mantig'iga bo'ysuning. Har qanday polifonik asar ohang tuzilishining yaxlitligi, musiqiy garmoniya belgisiga ega.

Polifoniya quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Subvokal polifoniya, unda asosiy ohang bilan birga uning aks sadolar, ya'ni biroz boshqacha variantlar (bu heterofoniya tushunchasiga to'g'ri keladi). Rus xalq qo'shig'i uchun odatiy.

2. Taqlid polifoniya, unda asosiy mavzu avval bir ovozda, keyin esa, ehtimol, o'zgarishlar bilan, boshqa ovozlarda paydo bo'ladi (bir nechta asosiy mavzular bo'lishi mumkin). Mavzu o'zgarmasdan takrorlanadigan shaklga kanon deyiladi. Ohangning ovozdan ovozga o'zgarib turadigan shakllarining cho'qqisi fuga hisoblanadi.

3. Kontrastli mavzu polifoniya (yoki polimelodiya), unda turli xil ohanglar bir vaqtning o'zida yangraydi. Birinchi marta 19-asrda paydo bo'lgan].

4. Yashirin polifoniya- asar teksturasida tematik intonatsiyalarni yashirish. J. S. Baxning kichik polifonik sikllaridan boshlab, erkin uslubdagi polifoniyaga taalluqlidir.

5. Baxni yangi usulda bajarish istagi, agar u stilistik jihatdan to'g'ri ranglarni izlashda ifodalangan bo'lsa, faqat mamnuniyat bilan qabul qilinishi mumkin. Baxning klavier kompozitsiyalarining tabiati shundaki, intellektning faol ishtirokisiz ularni ifodali ijro etish mumkin emas. Ular musiqiy tafakkurni rivojlantirish, o'quvchining tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalash uchun ajralmas material bo'lishi mumkin, bundan tashqari, ular boshqa musiqa uslublarini tushunishning kaliti bo'lishi mumkin.

6. Bolalar musiqa maktabida o'qishning dastlabki yillari o'quvchiga shunday chuqur ta'sir ko'rsatadiki, bu davr haqli ravishda bo'lajak pianinoning shakllanishidagi hal qiluvchi va eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu yerda musiqaga, jumladan, polifonik musiqaga qiziqish va muhabbat tarbiyalanadi.

7. Bola uchun musiqa olamidagi eng yaxshi yo'naltiruvchi ip bu qo'shiq: birinchi sinf o'quvchisi tanish qo'shiqlarni bajonidil kuylaydi, o'qituvchi ijro etgan asarlarni qiziqish bilan tinglaydi. Pianino uchun eng oson monofonik aranjirovkadagi bolalar va xalq qo'shiqlarining ohanglari o'z mazmuni bo'yicha yangi boshlanuvchilar uchun eng tushunarli o'quv materialidir. Qo'shiqlar sodda, ammo mazmunli, yorqin intonatsion ekspressivlik bilan ajralib turadigan, aniq belgilangan avj nuqtasi bilan tanlanishi kerak. Keyin asta-sekin sof cholg'u kuylari jalb qilinadi. Shunday qilib, birinchi qadamlardan o'quvchining diqqat-e'tibori boshidan ifodali kuylaydigan kuyga qaratiladi, so'ngra xuddi shunday ifodali tarzda pianinoda "qo'shiq aytish"ni o'rganadi.

Monofonik qo'shiq-taronalarning ohangdor ijrosi keyinchalik bir xil ohanglardan ikkitasining yengil polifonik parchalarda qo'shilishiga ko'chiriladi. Ushbu o'tishning tabiiyligi kelajakda polifoniyaga qiziqishni saqlab qolish kafolati hisoblanadi. Yangi boshlanuvchilar uchun polifonik repertuar o'z mazmuniga ko'ra bolalarga yaqin va tushunarli, past ovozli omborning xalq qo'shiqlarining engil polifonik aranjirovkalaridan iborat. Bunday asarlarda etakchi ovoz, qoida tariqasida, yuqori, pastki (pastki ohang) esa faqat asosiy ohangni to'ldiradi, «ranglaydi». Bunga misol tariqasida "Oh, sen, qish-qish", "Tog'da, tog'da" spektaklini keltirish mumkin. Bu yerda siz talabalarni polifoniya ustida ishlashning zarur texnikasi bilan tanishtirishingiz mumkin (talaba bir ovozni ijro etadi, o'qituvchi - boshqa, bir ovoz kuylanadi, ikkinchisi pianinoda ijro etiladi). Ansamblda o'qituvchi bilan ikkala qismni ham navbatma-navbat ijro etar ekan, o'quvchi ularning har birining mustaqil hayotini aniq his qilibgina qolmay, balki ikkala ovozning bir vaqtda uyg'unlashuvida butun asarni to'liq eshitadi.

Baxni yangi usulda bajarish istagi, agar u stilistik jihatdan to'g'ri ranglarni izlashda ifodalangan bo'lsa, faqat mamnuniyat bilan qabul qilinishi mumkin. Baxning klavier kompozitsiyalarining tabiati shundaki, intellektning faol ishtirokisiz ularni ifodali ijro etish mumkin emas. Ular musiqiy tafakkurni rivojlantirish, o'quvchining tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalash uchun ajralmas material bo'lishi mumkin, bundan tashqari, ular boshqa musiqa uslublarini tushunishning kaliti bo'lishi mumkin.

Bolalar musiqa maktabida o'qishning dastlabki yillari o'quvchiga shunday chuqur ta'sir ko'rsatadiki, bu davr haqli ravishda bo'lajak pianinoning shakllanishidagi hal qiluvchi va eng muhim bosqich hisoblanadi. Bu yerda musiqaga, jumladan, polifonik musiqaga qiziqish va muhabbat tarbiyalanadi.

Bola uchun musiqa olamidagi eng yaxshi yo'naltiruvchi ip bu qo'shiq: birinchi sinf o'quvchisi tanish qo'shiqlarni bajonidil kuylaydi, o'qituvchi ijro etgan asarlarni qiziqish bilan tinglaydi. Pianino uchun eng oson monofonik aranjirovkadagi bolalar va xalq qo'shiqlarining ohanglari o'z mazmuni bo'yicha yangi boshlanuvchilar uchun eng tushunarli o'quv materialidir. Qo'shiqlar sodda, ammo mazmunli, yorqin intonatsion ekspressivlik bilan ajralib turadigan, aniq belgilangan avj nuqtasi bilan tanlanishi kerak. Keyin asta-sekin sof cholg'u kuylari jalb qilinadi. Shunday qilib, birinchi qadamlardan o'quvchining diqqat-e'tibori boshidan ifodali kuylaydigan kuyga qaratiladi, so'ngra xuddi shunday ifodali tarzda pianinoda "qo'shiq aytish"ni o'rganadi. Monofonik qo'shiq-taronalarning ohangdor ijrosi keyinchalik bir xil ohanglardan ikkitasining yengil polifonik parchalarda qo'shilishiga ko'chiriladi. Ushbu o'tishning tabiiyligi kelajakda polifoniyaga qiziqishni saqlab qolish kafolati hisoblanadi. Yangi boshlanuvchilar uchun polifonik repertuar o'z mazmuniga ko'ra bolalarga yaqin va tushunarli, past ovozli omborning xalq qo'shiqlarining engil polifonik aranjirovkalaridan iborat. Bunday asarlarda etakchi ovoz, qoida tariqasida, yuqori, pastki

(pastki ohang) esa faqat asosiy ohangni to'ldiradi, «ranglaydi». Bunga misol tariqasida “Oh, sen, qish-qish”, “Tog'da, tog'da” spektaklini keltirish mumkin. Bu yerda siz talabalarni polifoniya ustida ishlashning zarur texnikasi bilan tanishtirishingiz mumkin (talaba bir ovozni ijro etadi, o'qituvchi - boshqa, bir ovoz kuylanadi, ikkinchisi pianinoda ijro etiladi). Ansamblda o'qituvchi bilan ikkala qismni ham navbatma-navbat ijro etar ekan, o'quvchi ularning har birining mustaqil hayotini aniq his qilibgina qolmay, balki ikkala ovoznining bir vaqtda uyg'unlashuvida butun asarni to'liq eshitadi.

Xullas, pedagogik texnologiya – ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim jarayoni, vositalari shakl va metodlari majmui. O'quv materiallarini tanlash, qayta ishlab, o'quvchilarni kuchi imkoniyatlari, fanni o'zlashtirish darajasi fanni spesifik tuzilishi xususiyatiga moslab shakli va hajmini o'zgartirish ham ta'lim texnologiyasiga daxldor. O'qituvchining ta'lim jarayoni texnologik metodlar asosida tashkil etishi ko'p jihatdan uning o'ziga bog'liqligi, bilimi ularni har birini tashkiliy tuzilishi xususiyatlarini yaxshi bilishi ta'lim samaradorligi ta'minlashning muhim kafolati bo'ladi. O'qituvchining pedagogik texnologiyalarini qo'llashida ularni mazmunli va samarali tashkil etishga oid bilimlardan yaxshi habardor bo'lishi qo'llanilgan texnologiyalarni dars samaradorligiga ijobiy ta'siri va natijalarni tahlil qilish baholay olish, tegiushli xulosalar chiqara olishi, o'z faoliyatiga tanqidiy munosabatda bo'lishi, o'zgarar nazari bilan baholash o'z bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog'lash o'quvchilarni darsda faol ishtirokini ta'minlay olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ilg'or, interfaol texnologiyalardan barcha fan o'qituvchilari, shu jumladan musiqa o'qituvchilari yaxshi habardor bo'lishlari zarur. Chunki, ta'lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari fan taraqqiyoti natijasida kengayib bormoqda. Shu jarayonda o'qitishning shakl va usullari ha takomillashib bormoqda. Natijada inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ya'ni ta'lim tizimida ta'lim va tarbiyadan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatlarini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Shuni nazarda tutish kerakki, pedagogik texnologiya – bu jamiyat ehtiyojidan kelib chiqib, shaxsning oldindan belgilangan ijtimoiy sifatlarini samarali shakllantiruvchi va aniq maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayonini tizim sifatida qarab, uni tashkil qiluvchilar, ya'ni o'qituvchining o'qitish vositalari yordamida tahsil oluvchilarga ma'lum bir sharoitda muayyan ketma-ketlikda ko'rsatgan ta'sirini va ta'lim natijasini nazorat jarayonida baholab beruvchi texnologiyalashgan ta'limdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Mirziyoev. Sh. 2019 yil 29 apreldagi “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konstepstiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5712-son Farmoni.

Azimov H. Fortepiano darsligi. O'qituvchi.- T.: 1998 yil

Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przynszości, 33, 167-176.

Djamalova. D. “Fortepiano” darsligi.-T. “Musiqqa” 2018 y.

Zakirova Sh. O'zbekiston kompozitorlarining fortepiano uchun asarlar. - T., «O'zbekiston». 2010.

Ражабов, Т. (2023). O'zbek bolalar musiqiy o'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

Muhammadjanova Z. Fortepiano chalishni o'rgatish uslubiyoti.-

Toshkent, 2006 yil

Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыка И Песни. Miasto Przynszości, 29, 363-367.

Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X),

Rahimov Q. Garmoniya bo'yicha mashq va masalalar to'plami.«Aloqachi», 2005.

Сами Азиз угли. Гармония. Т., «Узбекистан», 2002.

Янов - Яновская Н С. Узбекская симфоническая музыка -Т., 1979